

9-10-2019

MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION AND CONFESSIONAL (RELIGIOUS) SCHOOLS IN TURKESTAN

Yulduz Muzapparovna Namazova

Lecturer, Department of Fundamentals of Spirituality and Religious Studies, National University of Uzbekistan

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>



Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Namazova, Yulduz Muzapparovna (2019) "MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION AND CONFESSIONAL (RELIGIOUS) SCHOOLS IN TURKESTAN," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 7 , Article 22.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss7/22>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

**MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION AND CONFESSIONAL (RELIGIOUS) SCHOOLS
IN TURKESTAN**

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

ХАЛҚ ТАЪЛИМИ МАОРИФИ ВАЗИРЛИГИ ВАТУРКИСТОНДАГИ КОНФЕССИОНАЛ (ДИНИЙ) МАКТАБЛАР

Намазаова Юлдуз Музаппаровна

Ўзбекистон Миллий университети “Маънавият асослари ва диншунослик”
кафедраси ўқитувчиси Намазаова Юлдуз Музаппаровна

Аннотация: Ушбу мақолада XIX асрнинг охири XX аср бошларида Туркистонда таълим ва маорифи ишларининг генерал-губернаторлар томонидан руслаштириш сиёсатининг олиб борилиши, Туркистон ҳудудидagi туманларда, рус-тузем мактабларини назоратга оладиган, “халқ таълими вазифасини бажарувчи инспектор лавозими” жорий этилганлиги ва уларнинг фаолияти хусусида ёритилган.

Калит сўзлар: маориф, таълим, генерал губернатор, мактаб, мадраса, таълим вазирлиги, Туркистон, инспектор.

МИНИСТЕРСТВО НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ (РЕЛИГИОЗНЫЕ) ШКОЛ В ТУРКЕСТАНЕ

Намазова Юлдуз Музаппаровна, Преподаватель кафедры основ духовности и религиоведения Национального университета Узбекистана

Аннотация: В данной статье освещены политика Туркестанского генерала — губернатора системе образования Туркестанского края. Политика губернатора по русификации образования, введение «должности государственного инспектора» в округах, которая курирует русско-туземные школы, и их деятельность.

Ключевые слова: образования, просвещения, генерал-губернатор, школа, Туркестан, инспектор, министр образования.

MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION AND CONFESSIOAL (RELIGIOUS) SCHOOLS IN TURKESTAN

Namazova Yulduz Muzapparovna, Lecturer, Department of Fundamentals of Spirituality and Religious Studies, National University of Uzbekistan

Abstract: This article covers the policy of the Turkestan governor general-education system of the Turkestan region. The policy of the governor for the Russification of education, the introduction of the “position of state inspector” in the districts, which oversees Russian-native schools, and their activities.

Key words: education, enlightenment, governor general, school, Turkestan, inspector, Ministry of Education.

Туркистонда таълим ва маориф ишлари барча генерал губернаторлар томонидан руслаштириш сиёсатидан келиб чиқиб, шаҳардан узоқроқ жойлардаги мактабларни руслаштириш сиёсати ўтказилиш ишлари амалга оширилади. 1875 йилда Туркистон ҳудудида ўқув ишларини бошқарадиган халқ таълими вазирлиги тасарруфидаги бошқарма тузилади. Бошқарма мактаб (училиши) бош инспектори ва девонхонадан иборат эди. Бундан ташқари, 1877 йилнинг 1 мартидан бошлаб

Туркистон худудида туманлардаги рус тузем мактабларини назорат қиладиган, “халқ таълими вазифасини бажарувчи инспектор лавозими” жорий этилади.[1]

Дастлаб, Туркистон ўлкасидаги халқ таълими анъанавий мусулмон мактаб ва мадрасаларидан ва рус мактаблари (гимназия, диний мактаблар, ўқитувчилар семинари) дан иборат эди. Мусулмонларнинг фарзандлари рус болалар билан биргаликда фақат рус тилида ўқишлари мумкин эди. Диний таълим фақат мусулмон болалари учун бекор қилинди. Рус, православ болалари илоҳиёт қонунларини ўрганишди. В.В. Бартолд нинг ёзишича, Туркистон аҳолисидан, айниқса, аҳолининг диний вакилларидан бундай рус мактабга ишониш, яъни, православ руҳонийлари учун очик, аммо муллалар учун ёпиқ рус мактабга ишонишни тахмин қилиш қийин эди.

Анъанавий мусулмон муассасалардан 499 (рус ва мактаб) ва рус тилларида олиб борилади

Рус мактаблари биринчи навбатда рус мигрантлари учун очилган ва икки типдан иборат эди: бошланғич ва умумтаълим мактаблари (юқори ва қуйи). Қуйи яъни бошланғич мактабга қуйидагилардир: диний мактаблар, хусусий ва шаҳар мактаблари кирган.

Олий ўқув юртлари "Олий таълим тўғрисидаги Низом" ни жорий этиш билан боғлиқ ҳолда, 1912 йилларда шаҳар мактабларидаги "бошланғич мактаблари" ни ўзгартириши керак эди. Шаҳарларда, асосан, эркаклар ва аёллар мактаблари, қишлоқларда, деярли барча мактаблар диний мактаблардан иборат бўлган.

XIX асрнинг охирида Россия ҳукумати Туркистонда рус-тузем мактаблари яратилишини тасдиқлади. мусулмон фарзандлари рус тилини ўрганиш билан бирга, ғарб қадриятлари ва рус маданиятини ўрганиш имконига эга бўлишди.[2]

Одатда диний бошланғич таълим мактаби масжидда очилган. Фақат ўғил болалар таълим олган. Қизлар учун алоҳида мактаблар мавжуд бўлган. Мадраса таълимнинг иккинчи олий ва ўрта босқичи ҳисобланиб, мадрасани тугатган талабалар, имом бўлиши ёки бошланғич мактабларда ўқитувчилик қилишган.[3] Кейинчалик ушбу мактаб ўқувчилари вилоят ҳокимияти лавозимининг қуйи мансабида ишлаши тахмин қилинган. Маҳаллий аҳоли бу мактабларга ишонқирамай қарашган, мабодо бу мактабларга ўқитишга берса ҳам, рус тилини ўрганиши ва маъмуриятда мансаб эгаллашига туртки бўлиши мумкин деган мақсадида ўқитишган. Бироқ, келажак ёшларга профессионал тарзда мартабага эришишга имкон беради.

Кейинчалик, XIX асрнинг 90-йилларида Туркистонда маъмурият назорати остида янги усул мактаблари очилди. Мактабларда кўпинча волга татарлари таҳсил олган. Болалар асосан анъанавий диний таълим ҳамда, дунёвий фанларнинг элементлари билан таълим олишган.

Туркистон Губернатори таъкидлаганидек, А.В. Самсонов, уларни ўқитишда, сепаратизм ғояларидан фойдаланган. “Агар бунга ўхшаш мактабларни ўз холига қўядиган бўлсак, келгусида таълим олувчилар панислом ва пантуркийларни етиштириб берадиганларга айланади” деб айтган. [4]

Шундай қилиб, турли хил манфаатларни таъминлаш учун мўлжалланган таълим тизими шаклланди. Шунга қарамай, мактабларнинг умумий

муаммоларидан бири ўқитувчи сонининг камлиги ва уни етказиб бериш муаммолари, шунингдек ўқув адабиётлари, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларининг етишмаслиги бўлди.

Бироқ, 1898 йилдаги Андижон қўзғолон Чор маъмуриятининг Туркистонда ўтказаетган руслаштириш сиёсати ўзини оқламаётганлигини кўрсатади. “Туркистон ведомости” газетасида ёзилишича, “Андижон иши яна бир марта шуни исботладики, маълумоти йуқ қора кишилар жамият тартибини бузадиган доимий таҳдид соладиган хавfli кишилар ҳисобланади” деб ёзади.

Таълим муассасаларини бошқаришни ташкил этишдаги жиддий муаммо бу Туркистон ҳудудидаги ҳукумат назоратидан ташқарида бўлган бир қатор мусулмон диний мактабларнинг мавжудлиги эди. Уларнинг қонуний ташкил этилиши Туркистонда чекланмади. 1886-йилдаги ҳолатлар мусулмон жамиятини эркин бўлишига ва Мактабларни очиш, мактаб ва мулла ўқитувчиларни ўз маблағлари билан таъминлашга имкон берди.

Худди шу ҳолат Семиречье вилоятида ҳам 1891 йилги таълим тўғрисидаги Низомнинг 99-моддасига кўра бошқарилиши белгиланди. Ҳеч қайси маъмурий чекловлар “Вақтинчалик Касбий орти минтақасининг бошқарилиш ҳолатига” тегишли эмас эди.

Шуни таъкидлаш жоизки, 1890 йилларда мусулмон мактаблари йилдан йилга ўсиб борди. 1911 йилда Сирдарё, Фарғона ва Самарқанд вилоятларида 328 мадраса фаолият кўрсатган. Бундай таълим муассасаларининг сонини аниқ ҳисоблашнинг имкони мавжуд бўлмаган, сабаби буларнинг сони кўп ҳолларда яширилган. Т.В. Котюкованинг ҳисоблаб чиқишича, Туркистон вилоятида 80 та рус- тузем мактаблари ва 800та мадраса борлигини аниқлаган. Исломшунослик бўйича бош мутахассис асосан Туркистоннинг генерал губернатори В.П. Наливкин ва бошқалар эди.[5]

1884 йилда Наливкин,-Тошкентдаги рус-тузем мактабининг биринчи ўқитувчиси, сўнгра Ўрта Осиё ўқитувчиси, бўлган.

1890-95 йилларда. Сирдарё, халқ таълими ўқитувчиларининг назоратчиси Фарғона ва Самарқанд вилоятлари, 1901 йилдан бошлаб Фарғона вилояти ҳарбий губернатори ёрдамчиси; депутат, 2 Давлат Думаси, Вақтинчалик Ҳукуматнинг Туркистон Қўмитаси раиси, Туркистон ҳарбий округининг қўшинлари қўмондони, лавозимларида ишлайди.

Остроумов Николай Петрович-ёзувчи; 1877 йилда давлат мактабларининг инспектори этиб тайинланди. 1879 йилда Туркистон ҳудудидаги,-Туркистон ўқитувчилари семинари директори, 1883 йилдан бошлаб Тошкент эркак гимназияси директори этиб тайинланади.

Булар Туркистон, минтақа халқларининг ҳаётини яхши билишар эди. Ҳар иккиси турли йилларда Туркистон вилоятининг миллий мактаблари инспекторлари лавозимларида ишлаган. В.П. Наливкин ва Н.П. Остроумовлар Ислом масалаларини қамраб оладиган бир қатор асарлар яратган. Бундан ташқари, Генерал Губернатор С.М. Духовский фаолияти даврида, айнан В.П. Наливкин Исломшунослик бўйича иккинчи маслаҳатчиси эди. 1896 йилда Ф.М. Керенскининг даврида В.П. Наливкин Давлат мактабларининг инспектори лавозимидан кетади.

Сабаби, мусулмонларнинг диний таълим муассасаларини расмий равишда марказлаштирилган назорат остига олиш кераклигини айтишга ундайди. Бундай назорат расман мусулмонларнинг ғаблашига, маъмурлар мусулмонларнинг диний таълими ишларига тўқинлик қилмоқда дея Россияни айблашига асос бўлган.

1910 йил охирида Туркистонда Сенат Георгиевский билан таълим вазири ўртасида ўртоқлик учрашуви ўтказилди. [6] Аммо унинг сафари натижасиз ва Туркистон учун эмас эди. С.М. Духовский "Ислом Туркистонда" ҳисоботида диний мактаблар ҳаракати ва давлат назоратини таъминлаш масаласини кўтарган эди. Туркистон мусулмон таълим муассасаларининг раҳбарияти ҳақида, диний мактаблар фаолияти ва мусулмон таълимини кузатиш учун кўрсатмалар, Туркистон минтақасида ташкил этилган муассасалар яъни Мусулмон мактабига "еътиборсизлик" ва унинг ишларига аралашмаслик, шу билан бирга, таълимни маҳалий халқ бошқаришидан тортиб олиниши таклиф қилинди ва лойиҳалари яратилди.

Шунингдек, туман маъмурияти барча диний мактабларнинг батафсил рўйхатини олишлари керак эди ва бу билан маъмурият назорати ўқув муассасаларда мударрисларни ҳамда бошланғич синф ўқитувчиларини таълим тизимига тегмаган ҳолда, ўз лавозимидан четлаштирди. Таълим вазирлиги ва қуйи мактаблар бу билан, қуйи мактаб ўқитувчилари тизим ва ўқитиш методларига дахл қилмасликлари назарда тутилди. Ҳар эҳтимолга қарши ўз вазифасини яхши бажаролмаган маҳалий маъмурият сабабини аниқлаши, чора тадбирлар кўриши, ва маълумотларни вилоят маъмуриятига ҳисобот бериб етказиб туриши лозим эди.

Табиийки, бу фикрлар халқ маорифи Вазирлигининг қаршилигига олиб келди. 1901 йил 17 октябрда халқ таълими вазири, 1880-1890 йилларнинг бош ҳарбий генерали П.С.Ванновский ички ишлар вазири Д.С.Сипягинга унинг қайдномаси Туркистон ўлкасининг "ўқув қисмига" қатъиян қарши чиққанлигини ёзади.[7]

У барча тузем мактабларини қўлга олиш кераклигини, уларни исталган ғояларини йўлбошчилари қилиш кераклигини таъкидлайди. Яна шунини таъкидлайдики, тегишли бошқарувда шунга яраша дастурда, ва ўқитувчилар саралашда, бу мактаблар маъмурият қўлидаги "туземчилар орасида гуллаб яшнайдиган ҳақиқий, қудратли насл" қолишини таъкидлайди.

1909 йил августда А.В.Самсонов таълимни ўрнатиш билан боғлиқ бир қатор тадбирларни ишлаб чиқди. Туркистон ҳудудида "Тузем" синфларда таълим дастурини ишлаб чиқиш бўйича комиссия ишлаб чиқиб, аҳолининг эҳтиёжларини қондириш, рус-тузем мактабларининг умумий дастури, ўқитувчилар концепциясини ташкил этишни янада аниқроқ ишлаб чиқишни йўлга қўяди.

Бу масала матбуотда кенг чақириққа сабаб бўлди. Халқ буни ижобий қабул қилди.

Афсуски, бу масала доир маълумотларнинг йўқлиги бизга ушбу масала натижасини билишга имкон бермайди.

Мактаб ишини қайта ислоҳ қилиш муносабати билан А.В. Самсонов олдинги лойиҳаси-Тошкентда ташкил этилиши учун мўлжалланган лойиҳани амалга

ошириш яъни, тарих, география, мусулмон ҳуқуқи билан маҳаллий тиллар курслари ва шарқ минтақасидаги барча мавжуд таркибларни олиб бориш учун бошқариш А.В.Самсонов энг оғир жинойтлардан бири деб ҳисоблайди. А.В.Самсонов маҳаллий таржимонларнинг контингентини такомиллаштириш масаласини қўяди.

References:

1. Sit.po:Abdirashidov Z. Ismail Gasprinskiy i Turkestan v nachale XX veka: svyazi – otnosheniya–vliyanie.–Tashkent:A k a d e m n a sh r .–S . 32.
2. "Turkiston hududini barpo etish to'g'risida" Davlat kengashining eng yuqori tasdiqlangan fikri Davlat maktablari inspektorining lavozimi "// PZZRI. Kol. 2-chi.-Sankt-Peterburg:[B.I.], 1879.-T.LII, Otd.1.-57012.
3. Markaziy Osiyo Rossiya imperiyasi tarkibiga kiradi.-M.2008.-P.164.
4. Bartold V.V. Turkiston madaniy hayotining tarixi // Bartold V.V. Tarkibi. M. 1963.T.2.1-qism. 301-Turkiston byulleteni.-Toshkent.-1899.-№ 12.
6. Islom haqida materiallar.-Toshkent, 1898; Mavjud vaziyatni qisqacha ko'rib chiqish va musulmon ruhoniylarining faoliyati, turli diniy tashkilotlar va ta'lim muassasalari Samarqand viloyati aholisi ularning tarixiy o'tmishini ko'rsatmoqda. / GARF. F.6991.Op. 4. D. 23. L. 11-17.
7. Litvinov PP Turkiston davlatida rus va davlat (1865-1917) (arxiv materiallari bo'yicha).-Elets. 1998.-116-122-sahifalar., Ostroumov N. Turkiston mintaqasida tug'ilgan shaxslarning shakllanishi bo'yicha fikr-mulohazalari // Kaufmann kompilyatsiya.M.,1910.P.159.,Mustafin V.A.Aleksandr Vasilevich Samsonov (15 avgust, 1914 yil).-"Tarixiy meros", 1916, № 8. -B 395–397., Litvinov P.P.Gosudarstvo i islam v Russkom Turkestane (1865-1917) (po arxivnym materialam).–Elets. 1998.–S. 126., Imperatorskaya Rossiya i musulmanskiy mir (konets 18–nachalo XX v.)//Instruksiya po nablyudeniyu za musulmanskimi uchebnymi zavedeniyami v Turkestanskom krae». S. 219.